

Somogyi Marcell

Váli Dezső 1942-ben született Budapesten. 1959 óta fest. 1967-ben az Iparművészeti Főiskolán szerzett belsőépítész diplomát, 1969-től szabadfoglalkozású festőművész. 1958 óta vezetett naplót az Országos Széchényi Könyvtár Őrzi, honlapján nyomdai minőségben reprodukált festményei, műveinek teljes jegyzéke, illetve írásai, naplói is elérhetők. Munkácsy Mihály- és Prima díjas.

BESZÉLGETÉS VÁLI DEZSŐVEL

„Egy remekmű villámvillanás-időre megmutatja Isten köpenye szegélyét.”

Bárki, aki akárcsak futólag találkozott Váli Dezső művészetével, biztos, hogy hallotta, olvasta az elsőre kicsit hihetetlen számot: 1987 óta festi ugyanazt a témát, azóta tart a műteremképek korszaka. Legutóbbi, Képek farostlemezen, fenyőfa ráámában című kiállításán azonban furcsa fordulat szemtanúi lehettünk: a képek jó részéről teljesen eltűnt a műterem a maga megszokott határaival, a nagy osztott ablak, és megjelent valami új, furcsa tájélmény. Adja magát a kérdés: mi történt, hogy csaknem négy évtized után valami újba kezdett?

Igazság szerint én nem vettem észre semmilyen fordulatot, de többen szóltak már, hogy itt most valami más történt. Csakugyan. De hát belülről nézve ez mindegy. Munka közben nem gondolkodom, ilyesmiken végképp nem. De amúgy sem. (Csak várom az ebédre hívó asszonykiáltást.) Keresem a menekülőutat, hogyan lehet ebből a reménytelen képhelyzetből, mint pocsolyából, kilábalni. Konkrétabban, keresem, hogy a mellé az okker mellé mi illene a legjobban az ötvenféle kobaltekéből. És akkor kis lépések, előre-hátra, ide-oda, mint a bokszmeccsen, nagyon sokszor. És szerencsés esetben, megtalálva, fölizzik a látvány. Számomra. Aztán tovább, mondjuk, húzok egy vonalat a jobb szélén, és ettől középen annak a vörös foltnak egészen más lesz az értelme, súlya, jelentősége. Esterházy Péter mondott egyszer valami olyasmit – zseniális gondolat, ebből is érezni, hogy nemcsak író, hanem matematikus is volt –, hogy egy műalkotás nagyon szigorú szabályok szerint szerveződik, csak az a teher, hogy ezek a szabályok munka közben állandóan változnak. Nem én, a kép irányít engem, nem feltétlenül tapintatosan. Igen sokáig szégyelltem bevallani: reggel, indulásnál nincs a fejemben egy vízió, hogy mit is fogok most festeni. Majd kialakul. Vannak kollégák, akik tudják; nagyon sokáig irigyeltem őket, gondolván: egyedül ők az igazi festők. Nekem sejtelmem sincs a célról. Gyufadoboz méretű rajzvázlat, indulásnak. Akkor nagyon gyorsan valami színt a rémisztően üres táblára. Annak az első foltnak aztán a mindenese cselédjévé válok. Hűségese lesve uram akaratát.

Bármilyen kevésbé tudatos az alkotás folyamata, valamiért mégiscsak úgy „alakult”, hogy egy hároméves periódusban csak zsidó temetőket festett, több mint harminc éve pedig kizárólag műteremképeket.

Igen, így történt; számomra ez nem autózvezetés, ahol az ember pillanatonként más tájat lát. Ezért se járok moziba, színházba: fiatalon rájöttem, ennyi mindent egyszerre nem bírok földolgozni. A feleségem egyszer elvitt egy Steinbeck-darabra, talán a Nemzeti Színházba. A témát ismertem, *Egerek és emberek*, nagyon jó munka; nagyon jó volt az előadás is. És az

első felvonás után megkértem Katát, hadd mehessen én most haza; szép volt, jó volt, elég volt. Elengedett.

Ötvenegy éve csinálom ugyanazt, dolgozom egy lecsiszolt üvegű műteremablak előtt. Azért van lecsiszolva, hogy ne zavarjon a külvilág, a külső látvány. Alkalmatlan vagyok a „sok”-ra. Így hát, amikor megtalálok egy témát, körbejárom. Illetve nem is körbe. Moncsolgatom, keresgélek. Az előző képgondolat óhatatlanul befolyásolja a következőt. Vilt Tibor ezt annak idején úgy fogalmazta meg, hogy a ma készült szobor a holnapi munka szerszáma. 1984-ben rátaláltam a régi zsidó temetők motívumára, és megmaradtam annál, egészen addig, mígnem rámeredtem (ihlet dolga, megvilágosodás ez is): hiszen ezek egyre gyengébbek. Akkor abbahagytam.

Ekkor, a zsidó temetők után kezdődött tehát a műteremképek korszaka. De mi köti össze ezeket a festményeket, ha jó néhány mostani képen már nyoma sincs a műteremnek?

Nem akarnám én ezeket összekötni. A csoportosítás a műtiszteszek feladata. Hogy műtermes képnek nevezem őket, az akár alkotói önkény is lehet. Ezáltal azzá lesznek. A képcímeket – bár sokszor fölöslegesen – a nézők elolvassák. Volt egy kritikus, aki a cikkeiben mindig ezekből indult ki. No hiszen. Amúgy nálam a műterem-berendezés rekvizitumai mégiscsak szerepelnek. A címadásról sokat lehetne beszélni. Legtöbbször fölöslegesen orientál. Néha tisztességtelenül. Néha túl jó a cím, erre negyven éve Mácsai István figyelmeztetett. Néha a cím fejezi be a művet, ahogy Zelk Zoltán verseinél látom.

Előszeregettel szokta idézni egy barátját, aki valahogy úgy fogalmazott: ha a műteremtémát hirtelen, mondjuk, dombvidékre cserélné, akkor is, azzal is ugyanazt mondaná. Mi az, amit a műteremtéma hordoz, ami ennyire nem ereszti?

Nemrégiben egy gyűjtő barátom egy németországi aukción megvásárolta egy oda kikerült korai, 1982-es nonfiguratív képemet. Mosolyogva mesélte: elsőre zsidó temetőnek látta. Nem alaptalanul. Féltréfából egy képemnek a *Zsidó műterem* címet adtam. Vagyis csakugyan hordozok témát, de az nem temető és nem műterem. Ne kérdezze, hogy akkor mi. Fellengzősen azt tudom mondani: az életem a csendéletem. Ide tartozik a gondolat, hogy mi is a téma szerepe. A Magas-Tátra. Egy meztelen néni. Ózike. Szobabelső. Aki ezt keresi benne, nem sokra jut. Minek egy virágcsokrot lefesteni. Ha hozunk a piacról, és egy vázában az asztalra kerül – mi annál gyönyörűbb? És pontosabb. Még az illata is. Lefestette Van Gogh és megfestette Munkácsy Mihály. Ég és föld. Mennyi mindent megtudhatunk ezek által; nem a virágról, hanem a két festőről. Egyfelől az a mérhetetlen szenvedés... satöbbi. Vagyis a téma – szerencsés esetben nem félrevezető – első lépcső a mű befogadásában, küszöb. Ami után következne még öt emelet.

Egy másik tétel a téma súlya a képben. Hogy mennyire fontos, netán mennyire domináns. Egy portrénál én sem szabadulok a lehetőségőtől, a látott öregember lelkialkatát keresni. De a téma súlya az, ami miatt például keresztet sem rajzolok egy szoba falára.

A mélyen hívő, katolikus festő, aki évtizedek óta imaórával kezdi a napját, akinek számos egyházi intézmény őrzi alkotásait, éppen keresztet nem fest?

Így van; agresszíven szájbarágós lenne. Ha az előbbi metaforánál maradunk, odaszegezné a nézőt a küszöbre, ahelyett hogy beinvitálná a házba. A szakralitás nem itt kezdődik. Egy jó mű ugyanis mindig szakrális, akkor is, ha egy lenge öltözetű nőt ábrázol. Egy remekmű villámvillanás-időre megmutatja Isten köpenye szegélyét. Hiszen Istentől ered minden jó. Honlapom olvasóinak feltettem a kérdést, a látható világból kinek mi jeleníti meg a legjobban Istent? Ha átlépünk a formális válaszokon, ez súlyos, húsba vágó kérdés. Alig kaptam választ. Az én válaszom: egy svájci magánmúzeumban lévő lila-fehér Rothko-kép. És esetleg néhány, a gyerekeimről kis korokban készült fotóm. Igaz, azok a képek egyaránt jelentenek örömet – és fájdalmat is, hiszen az, amit a fotókon látok, végleg eltűnt. Ez megrendítő. Versben is megírtam, hogy „az én halottaim mind élnek csakugyan / hús kilométeres körzetben körülöttem / bankkártyával és telefonnal / igazán halott hároméves kislányom / akinek játékkutyát varrtam / még farkát öltögettem / elől ő már simogatta / igazán halott óvodás kislányom / hazafelé csak annyit mondott úgy váltalak...” Szakralitás. Ehhez eszembe jut egy történet. Dávid Kata művészettörténész egyszer megállított a Lukács fürdőben (a szomszéd sávban úszott). Elmesélte, hogy egy régi kiállításomon ketten maradtak Esterházy Péterrel a teremben, aki odafordult hozzá, és azt mondta: „Dávid Katának írnia kellene Váli Dezsőről, mert ő olyan művész, akinek minden munkája szakrális.” Mire Kata: „Én még egy művészt tudok, akinek minden munkája szakrális. Esterházy Pétert.” És Péter úgy ugrott a professzor asszony nyakába, mint egy kisfiú.

Most, hogy újra őt említette, ideidéznék én is egy Esterházy-mondatot; régi barátja a halála előtt kicsit keserűen úgy fogalmazott: „a munka feleszi az életünket”. Ön 81 évesen is fáradhatatlanul, szigorú időbeosztás szerint fest. Visszanézve nem érzett soha hasonlót, hogy túl sok idejét, figyelmét vitte el a munka?

Nem, soha. Nincs annál jobb dolog, mint valamit csinálni, lehetőleg jól csinálni, megcsinálni. Persze verejtek van, kínlódás van, ez evvel jár. Fiam a múltkor, mintegy mellékesen mondta magáról: „tudod, én lusta vagyok” – és ámulattal néztem rá. Én ehhez túl derékszögű vagyok; világéletemben irigyeltem azokat is, akik el szoktak késni. Nem követendő, de nagyon tudnak valamit, amit én nem. Az időföltöttséget. Istenem, az idő, elálmodozom. Ahogy kedves költőm, Zelk Zoltán, sokat használom: „Szerettem volna ülni lócán / alkonyidőn, a ház előtt, / hallgatni utak csobogását, / köszönteni az elmenőt.” Vagy ami vágyott, de elképzelhetetlen számomra, ülni egy x-lábú széken a Duna-parton, háromméteres horgászbottal, órákig, mozdulatlanul az alkonyatban. A zsinór végére nem is kellene horog.

Szüts Miklós barátom tehetségesebb, ő ilyenkor olvas. Számára a nyaraláshoz elég három négyzetméter nyírott hely egy kertben, ahova ehhez egy fotelt el tud helyezni. Pihenéshez tehetségtelen és fegyelmezetlen vagyok. Strandolással eltölteni egy napot – ez nem nekem való. A Lukácsban, ha minden jól megy, leúszom a napi penzumomat, de ez nem több mint elfogadott feladat. Ha otthon maradt az úszószemüveg, örülök és fordulok vissza, nyertem egy órát. Kilenc éve tanulok egy amerikai gyorsúszást, sajnos edző nélkül, egy négyperces oktatófilmből, számomra ennyi az, ami érdekes az úszásból. Hogy ez mégiscsak milyen fontos számomra „tudat alatt”, azt soft rémálmaimból tudom. Vagy tízféle változatban láttam magam előtt, hogy nem engednek be a medencébe. Kék csempe fölött tudok úszni; a Balaton a szememben egy selejt: a Jóisten oda búzamezőt tervezett, de vírus került a kompjúterbe. Ha a családot vittem a partra, mondtam nekik, hogy én majd ügyesen őrzöm a ruhákat. Aztán megkértem a lángossütőt, hadd dugjam be a konnektorba a laptopom zsinórját, hogy a bódé árnyékában tudjak valamit dolgozni. Naplóm írásához például sok idő kell.

A családi életét, a gyerekeire fordított időt sem emésztette fel soha a folyamatos munka?

A típusválasz: erről a feleségemet és a gyerekeimet kellene megkérdezni. Én, azt hiszem, annyit foglalkoztam a gyerekekkel, amennyire képes voltam... és zavartalanul szerettük egymást. Ez a legfontosabb. Pontosabban: ez sem volt magától értetődő, ennek is megvolt a maga története. Zsófi lányomat örökre fogadtuk, miután feleségemet meddőnek nyilvánították. Én félttem ettől, féltettem az időmet, az életemet. És egy isteni villámütésre, ahogy először megmutatták még ablakon keresztül a maga elé meredő, magában cumizó kislányt, abban a pillanatban elmúlt minden félelmem, szorongásom, azonnal megszerettem. Azokban az években mondtam: nem tudom, mire való egy kislány. Aztán Zsófi beleimádkozott az anyja hasába egy kistestvért. Megadatott. A fiam érkezése körüli időszak keserves volt a házasságunkban. Szerelmes voltam egy festőlányba, Miki születésére alig figyeltem. A fürdetésben, pelenkázásban nem vettem részt, hogy ne tapadjon hozzá az indulásnál terhes emlék. Aztán körülbelül másfél éves korától sokszor kellett felszúrni a fülét és az orrát is, jártam vele a Logodi utcai rendelőbe. Mikor vagy negyedszer mentünk, leszállva a villamosról, a sarkon befordulva felismerte a környéket, és rájött, hogy mi vár rá. Karomban vittem. És ahelyett, hogy számon kérte volna rajtam, mit teszek vele, arcát a hónom alá fúrva, hozzám bújt. Megrendültem. Negyvenegy éve szeretjük egymást. Sajnos felnőtt, persze felnőtt, fotó- és videóművész, a munkámban kemény szavú kritikusom, ilyenformán hál' isten szakmai partner. Új-Zélandtól Brazíliáig forgat komolyzenei fesztiválokon. Minapi e-mail-váltásunk: „Mégsem jössz?” „Most szállok le Amszterdamban, bocs, elfelejtettem szólni.”

Visszakanyarodva a munkamániához: megunhatatlan témáját, az örök műtermet Jelenits István szerzetesi cellához hasonlította, Petri György még a börtönnel való hasonlatosságot is megpendítette. Ha a Műterem életfogyt. című képre gondolunk, lehet, hogy nem is alaptalanul...

Kissé fellengzős az a cím, nem jó. Vagy hengegés, vagy azt akarhattam mondani: remélem, életem végéig festeni fogok. Nemigen tudok mást elképzelni, meg aztán bele is szoktam a hatvanvalahány év alatt. A feszes életforma intenzív időfelhasználást eredményez. Sok mindenre nem kell figyelni, és működik. Tavalyelőtt elhunyt apáca húgom mondta egyszer: „tudod, nekem még soha nem volt két egyforma napom”. Valahogy én is így vagyok ezzel, a kötött napirend elképesztő szabadsággal jár. Szabadságot mondok, de ez így nem pontos, avval soha nem foglalkoztam, talán csak Zsófia érzése előtt. Csodálkoztam is Petri Gyurkán, hogy erről ennyit beszélt; a szabadság független a körülményektől, az, könnyörgöm, bévül van.

Kicsit frivolan azt is mondhatnánk, olyan, mint egy inverz József Attila: „Jöjj el, rend! Te szülj nekem szabadságot...” Akkor is hasonló megfontolások vezették, mikor nemcsak a munkarendjében, de a festészetében is szorosabb korlátokat állított, és hosszú évek, évtizedek után felhagyott az absztrakt ábrázolással?

Az absztraktnál lassan elrettentett a parttalan lehetőség, hogy minden pillanatban mindent szabad. Megérett az érzület, hogy erre nem vagyok alkalmas, ez túlteher. A figuratív ábrázolás más, akkor is, ha szabadon használja az ember a valóság elemeit. Egy vízszintes vonal óhatatlanul horizont vagy padlóvonal. Valami tárgy általában utal a gravitációra. Meglehetősen szabadon használom, variálom a néhány becsiszolódott műteremtárgyat. De nem festek sámlit az égre. A figurativitáshoz való visszatérésnek külön története van. A fiam születésére készülve lakásbővítésbe fogtunk, egyszobás műteremlakásunk mellett régóta használatlanul állt a mosókonyha. Minden lakó aláírta a beleegyezést. Fél év építkezés, részt vettem benne. Teherautóstoppal hoztunk egy mázsa, bontásból származó parkettát, ilyesmik. Utána rám tört egy ostoba, de létező frász, hogy többé nem tudok festeni. Baj van, ebben a helyzetben ütni kell. Egyetlen délután megfestettem négy darab méteres képet, volt ott keresztalál, volt nonfiguratív is, kapkodtam, nem emlékszem; mindet hamar el is pusztítottam. És lett egy egész érdekes kép is: modellnek elővettem régi fotóimat, s az első, amelyik a kezembe akadt, zsidó temetőt ábrázolt. Előtte csaknem tíz éven át fényképeztem ezeket, egy sok falura kiterjedő szociokutatás fotósa voltam. Háromnapos körutak nagy fekete autóval, sofőrrel. És a kutatást vezető barátom érdeklődése nyomán minden faluszéli zsidó temetőnél megálltunk. (Újra)kezdő fotós lévén, mindent, ami szép volt, és az orrom elé került, lefényképeztem... Az évek során 2400 felvétel gyűlt össze. Archiváltam, eltettem, minden távolabbi cél nélkül. És azon a délutánon ez is előkerült. Az élményhátér megvolt, a hatalmas kultúra – akkor egy kép, később könyvek is lettek belőle; jártam zsidó temetőket fotózni Bukovinába is. Valamit akkor nagyon megtaláltam. Egy kapott formarendet, egy kultúra esszenciáját. Hozzáadtam a színvilágomat. A többről nem tudok beszámolni, alakult. Hozzám idomult a téma. Három év után fáradt el, de erről már beszéltünk. És valami ebből a műtermes képekben tovább él, ezt 2014-es műcsarnoki kiállításom kurátora, Rockenbauer Zoltán mutatta meg zseniálisan. Összekevert néhány temető és műtermes képet egy falon, és elsőre nekem is észrevétlen

maradt, melyik hova tartozik. Maradjunk annyiban, hogy a téma csak a felszín. Egyik könyvembe, dedikációként, ezt pecsételtem:

„nem műtermek
nem temetők
képek”

Koldus keresztút című munkáját a Vigilia hasábjairól is ismerhetik az olvasók, hiszen jó tíz évvel ezelőtt szerepelt a folyóiratban. Ezt a munkáját egy egyházi iskolában is kiállították, ha jól tudom, itt történt az, hogy az egyik apáca megkérte: küldjön a tanítványainak afféle sorvezetőt, „szerzői kommentárt” az alkotáshoz. Mit válaszolt neki?

Azt, hogy Isten ments! Egy kép mindenkinek mást mond; a befogadó úgyszólván kizárólag azt hallja meg belőle, ami őbenne is megvan. Minden efféle beszéd, magyarázat veszedelmesen leszűkíti a befogadás lehetőségét. Egy-két éve több képemen megjelent egy fekete folt, nem értem és nem tudom, miért, de használtam. Valahogy kellett. Visszahallottam, hogy a Godot Galériában a gyakornok kisasszony, aki teremőrként fogadta a látogatókat, és magyarázta a képeimet, erről a nagy fekete foltról azt mondta: „a művész úr szomorú festményeket fest, mert a felesége nagyon beteg”. Elgondolkodtam azon, amit mondott. Tény, hogy Katának motoneuron betegség van. Ez gyógyíthatatlan, izomsorvadással jár, most, három év után már nem tud enni és beszélni, füzetekbe írva kommunikálunk; flakonból csövön át megy a gyomrába a holland tápszer, úgy adagolom. Anyuka lettem, napi hét etetés, meg a gyógyszerelés; mondják, milyen hős vagyok... Dehogy, örömmel csinálom! Ő is, hívóként, de megmunkált szelleme és lelke által is az élet pozitív oldalán él. Alkalmazzuk a hatalmas páli mondatot: „adjatok hálát mindenért”. A papi zsolozsmában van egy hibás mondat: ne feledjete a kapott jókért hálát adni. Csak a jókért? Ez csak úgy igaz, ha tudjuk, hogy minden a javunkra válik, ha nem ellenkezünk. Hálát adni a betegségért. Igen. A miénkért is. De ha tovább megyek, a háborúért is? Van különbség? Isten nem látott más lehetőséget a javunkra, mint megengedni ezeket a borzalmakat. És hogy jönnek ehhez a fekete foltok? Talán tényleg van összefüggés, az emberi félelem tudat alatt is működik. A lélek készülődik a halálra.

Úgy is mondhatnánk, hogy többet tud a kép, mint maga. Vagy, ahogy hangsúlyozni szokta: a jó mű létrejötte nem az alkotó érdeme, hanem kegyelem dolga. Ha ennek tudatában nézzük friss képeit, érez igazságot György Péter szavaiban, aki úgy fogalmazott: „úgy látom a Godot Galériában rendezett kiállítást, mint Váli művészete és hite elválaszthatatlan fordulatát”?

Én nem tudok fordulatról. Talán csendes fejlődésről. Mostanában jöttem rá arra, milyen fontos, hogy ne azt imádkozzam: „Szentlélek, vezess!”, hanem azt: „Szentlélek, vezérelj!” Kéne egy jó hasonlat, ami megvilágítja a különbséget. Talán így: a szénásszekér halad, de nem úgy, hogy előtte megy valaki, és mondogatja az ökröknek, hogy most erre, erre, hanem ül valaki a bakon, és „a központból” irányítja a szekeret. Egy másik új

gondolat, napi közbenjáró imám kapcsán, amit 64 emberért – beleértve Orbánt, Gyurcsányt és Soros Györgyöt is – mondom: eddig azt imádkoztam, hogy „Jézus Krisztus fájdalmas szenvedéséért irgalmazz N.-nek és az egész világnak”. Ez szép, de a hitnek nem a bűnproblematika a legfontosabb ügye. Két hete ezt mondom: „Szentlélek Isten, örömhírt N.-nek és az egész világnak”. Sirák fia így mondja: „Az Úrnak félelme... csupa vidámság..”

Hitünk középpontja az örömhír.

Naplójából tudható, hogy a páli mondat – „adatok hálát mindenért” – megértése óriási fordulat volt a gondolkodásában, a hitében, de egy ilyen egzisztenciális erejű életeseemény, mint a felesége betegsége, azért komoly próba elé tudja állítani az embert. Nem fogta el kétely? Nem érzett elbizonytalanodást, talajvesztést?

2021 februárjában mondta ki az orvos, hogy a feleségem nem fog meggyógyulni. Azt is hozzátette: három-öt év. Erős mondat volt. Egy öreg barátnőm, aki sok embert kísért el a halálig, azt mondta: „hozzá fogsz szokni”. Félelmetes mondat, de az, ami kezdetben óriási súlynak tűnt – hogy egy halálra készülő emberrel élek együtt –, ez a teher teljesen eltűnt. Isten különös ajándéka ez a váratlan, boldog periódus a házasságunkban, egymásrautaltságunkban, ötven évek után történt egymásra találásunkban.

Váli Dezső:
Régi zsidó temető
– Közép-Európában.
A/1985/23, olaj, farost,
120x120 cm.
Horn Gyűjtemény
tulajdona